

Monika Kaźmierczak

Uniwersytet Łódzki*

ROLA GESTÓW FONICZNYCH W WYCHOWANIU KOMUNIKACYJNYM DZIECI PRZEDSZKOLNYCH

ROLE OF PHONIC GESTURES IN COMMUNICATION
EDUCATION IN KINDERGARTEN AGE CHILDREN

Słowa kluczowe: dzieci w wieku przedszkolnym, interakcja komunikacyjna, gest foniczny.

Keywords: kindergarten age children, communication interaction, phonic gesture.

Wprowadzenie

Budowanie dialogicznej relacji z dzieckiem w wieku przedszkolnym to proces wymagający czasu, ale też przekraczania barier komunikacyjnych dla nawiązania dobrych relacji pomiędzy wszystkimi podmiotami zaangażowanymi w działania diagnostyczno-terapeutyczne. Autorytet epistemiczny oraz deontyczny solidarności [Bocheński, 1993] nakłada na logopedę konieczność organizowania adekwatnego i skutecznego postępowania logopedycznego, co wiąże się z wyborem właściwych procedur, strategii i metod postępowania, ukierunkowaniem aktywności małego pacjenta, motywowaniem go do pracy, ale też troską o przyjazną atmosferę w gabinecie oraz jakość interakcji z pacjentem i jego rodzicem/opiekunem. W trakcie postępowania logopedycznego relacja terapeutyczna opiera się na dwóch zasadniczych filarach: aspekcie emocjonalnym oraz aspekcie zadaniowym.

Zarówno binarna relacja między logopedą i przedszkolakiem, jak też ternarna logopedy, pacjenta i rodzica/opiekuna, powinna wynikać z wzajemnego szacunku, akceptowania jedyności każdego z podmiotów, poszanowania pomysłów

* Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Dialektologii Polskiej i Logopedii, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, monika.kazmierczak@uni.lodz.pl

dotyczących sposobu realizacji celów, otwarcia na kreatywne rozwiązania zadań przez każdy z podmiotów, nieustannego negocjowaniu znaczeń i postaw w *interakcji społecznej*, którą Barbara Bokus definiuje jako „układ następujących po sobie i powiązanych ze sobą zachowań społecznie ukierunkowanych, pochodzących co najmniej od dwóch osób” [1984, s. 24], zaś Stanisław Grabias określa jako „układ dwu przylegających do siebie procesów: procesu nadawania znaczeń zachowaniom ludzkim oraz procesu dostosowywania własnych zachowań do zachowań członków grupy społecznej” [2005, s. 19]. Budowanie dialogicznej relacji wiąże się z cyrkularnym charakterem dialogu, czyli gotowością do zamiany ról nadawcy i odbiorcy (delegacja autorytetu deontycznego), konfrontacją własnych refleksji na temat świata i zdarzeń z ich interpretacją przez odbiorcę, dookreśleniem własnej roli w interakcji komunikacyjnej. Jej podstawą może być taki sam kod przyjęty przez nadawcę i odbiorcę (słowny-słowny, pozasłowny-pozasłowny) lub inny dominujący u każdego z uczestników (słowny-pozasłowny, pozasłowny-słowny).

Zachowania niewerbalne mogą służyć negocjowaniu i budowaniu znaczeń w interakcji, wyrażaniu emocji lub potrzeb mentalnych i komunikacyjnych między dorosłymi, w grupie rówieśniczej lub w asymetrycznym układzie dziecko-dorosły (rodzic/opiekun, terapeuta, nauczyciel i in.). Za narzędzie komunikacji i regulatora stosunków społecznych uznaje się również gesty foniczne, których znaczenie zależy od intencji komunikacyjnej nadawcy. Mimo że w postępowaniu logopedycznym gesty foniczne wykonuje każdy z podmiotów: i logopeda, i pacjent, i rodzic/opiekun, dotąd nie były one przedmiotem analiz logopedów. Zajmowali się nim głównie psycholodzy mowy, językoznawcy, teoretycy radia i teatrologzy [Szwajkowska, 2013].

Charakterystyka i funkcja gestów fonicznych

Gest foniczny (polskie syn.: *dźwiękowy ruch mimiczny, znak działający słuchowo*) związany jest z komunikatami i tekstami mówionymi lub ustnymi. Sława Bardijewska podkreśla, że jest to element mający „[...] pełną autonomię znaczeniową, a jego współwystępowanie ze słowem artykułowanym dowodzi integralności sfery językowej i pozawerbalnej oraz związku między dwiema warstwami mowy – artykulacyjną i gestyczną; przekazuje on te treści, które nie poddają się procesowi werbalizacji” [Bardijewska, 1977, s. 127]. Znaczenie gestu fonicznego można odczytać w konsytuacji na podstawie zachowań nadawcy i reakcji odbiorcy, który w codziennej komunikacji poddaje interpretacji łącznie elementy werbalne i niewerbalne.

W gestach fonicznych wyrażają się także potrzeby komunikacyjne i mentalne człowieka, który emocjonalnie oraz ideacyjnie angażuje się podczas interakcji. Znak działający słuchowo z jednej strony jest uwarunkowany psychofizjologicz-

nie, z drugiej – społecznie i sytuacyjnie [Grabias, 1997]. Tym samym w znakach działających słuchowo łączy się sfera zjawisk biofizycznych (skoordynowana praca układu oddechowo-fonacyjno-artykulacyjnego, słuchu i ośrodków mózgowych związanych z mową), zjawisk psychicznych (intencja komunikacyjna, adekwatna treść przekazu, słuchanie: empatyczne, aktywne, otwarte) oraz zjawisk społecznych (wypełnianie ról społecznych, interakcja, zasady uczestnictwa w komunikacji).

Poprzez gesty foniczne nadawca ujawnia swoje emocje i nastrój, manifestuje przeżycia względem sytuacji komunikacyjnej i formy przekazu, zaś odbiorca reaguje na interpretowany komunikat. Ze względu na związek z intencją psychiczną oraz na pełnioną funkcję, Friedrich Kainz wymienia trzy główne funkcje mowy: ekspresywną, impresywną i symboliczną, które z reguły działają jednocześnie, „w kompleksach”, nie zaś w izolacji, choć są elementarne i nieredukowalne [1942, za: Mayen, 1972]. Różne funkcje mowy są realizowane przez różne typy gestów fonicznych. Każdą mogą pełnić wysoko ujęzykowane znaki działające słuchowo, tj. interiekcje, wśród których niemiecki psycholog mowy wydzielił trzy grupy:

- 1) ekspresywne, uczuciowo jednoznaczne lub wieloznaczne – wykładniki emocji nadawcy;
- 2) wyobrażeniowe – najczęściej onomatopeiczne, budujące obrazy w oparciu o odtwarzane i reprezentowane zjawiska akustyczne;
- 3) apelowe, tj. impresywne – zorientowane na wywołanie reakcji odbiorcy [za: Mayen, 1972]¹.

W przypadku znaków działających słuchowo, to intencja decyduje, czy dźwięk staje się gestem fonicznym lub będzie za taki uznany [Klemensiewicz, 1937]. Dźwiękowy ruch mimiczny o niewyraźnej intencji psychicznej traci wartość semajologiczną.

Wychowanie komunikacyjne dzieci przedszkolnych

Etap wychowania przedszkolnego, stanowiący dla większości dzieci przejście ze sfery prywatnej do społecznej – publicznej, w znacznym stopniu wpływa na kształtowanie się i doskonalenie umiejętności komunikacyjnych, skuteczność porozumiewania się z otoczeniem, wyrażania siebie w toku różnych procesów komunikacyjnych, opartych na słowie lub/i elementach pozasłownych. Zadania nauczyciela wychowania przedszkolnego i logopedy na tym etapie są zatem niezwykle istotne. Dorośli stymulują rozwój mowy, prezentują zasady komunikacji

¹ Ze względu na związek gestów fonicznych z prozodią, Anita Sz wajkowska proponuje wyodrębnić nie trzy, ale dwie podgrupy interiekcji: onomatopeje i wykrzykniki [Sz wajkowska, 2013].

międzyludzkiej, modelują wypowiedzi dziecka, wzbogacają jego język, dbają o skuteczność, ale też estetyczną i etyczną stronę zachowań językowych. W interakcji z rówieśnikami i dorosłymi dziecko uczy się uwzględniać oraz szanować inny punkt widzenia, odmienne od swoich potrzeby czy intencje komunikacyjne, doskonali umiejętność analizy wypowiedzi współ rozmówców oraz inicjowania i podtrzymywania dialogu.

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego wylicza umiejętności w zakresie rozwoju mowy i komunikacji, które powinien opanować absolwent przedszkola. W obszarze 3. *Wspomaganie rozwoju mowy oraz innych umiejętności komunikacyjnych dzieci* w odniesieniu do interakcji komunikacyjnej wskazano m.in.:

- aktywne uczestnictwo w dialogu, w tym aktywne słuchanie;
- komunikowanie własnych opinii;
- realizację intencji komunikacyjnej;
- formułowanie wypowiedzi adekwatnych do sytuacji komunikacyjnej [Podstawa, 2016].

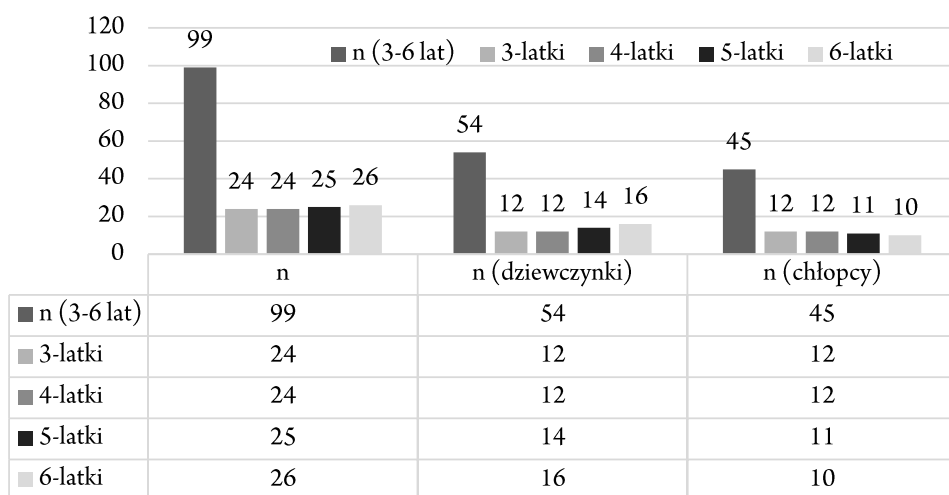
W obszarze 14. *Tworzenie warunków do doświadczeń językowych i komunikacyjnych w zakresie reprezentatywnej i komunikatywnej funkcji języka (ze szczególnym uwzględnieniem nabywania umiejętności czytania)* autorzy podstawy programowej wyróżnili m.in.:

- nabywanie i doskonalenie zdolności oraz sprawności niezbędnych do skutecznego komunikowania się;
- aktywne słuchanie i uczestnictwo w dialogu;
- prawidłowy odbiór komunikatów werbalnych i pozawerbalnych;
- skuteczne wyrażanie własnej opinii [Podstawa, 2016].

Zwracają oni uwagę, że kilkuletnie dziecko powinno stawać się świadomym nadawcą, empatycznym odbiorcą komunikatów, jak również aktywnym uczestnikiem interakcji społecznej z rówieśnikami oraz dorosłymi, w której wykorzystuje elementy werbalne i pozawerbalne. W pracy nad rozwojem języka i komunikacji przedszkolaków należy wykorzystywać wszelkie możliwości dziecka, proponując zabawy oraz ćwiczenia motywujące do komunikowania własnych potrzeb, zachęcające do obdarzania uwagą innych, manifestowania emocji i uczuć przy użyciu różnych środków wyrazu, rozpoznawania emocji i wczuwania się w emocje rówieśników lub dorosłych, oceniania jakości własnych działań i zachowań komunikacyjnych itp. Wykrywanie zaburzeń już na etapie wychowania przedszkolnego pozwala niezwłocznie skierować dziecko na specjalistyczną terapię logopedyczną, co realizuje założenia profilaktyki wskazującej. Rozwój i doskonalenie umiejętności komunikacyjnych dziecka na etapie wychowania przedszkolnego są istotne w przygotowaniu do późniejszej roli ucznia, a także świadomego i aktywnego uczestnika kolejnych zdarzeń komunikacyjnych.

Rola gestów fonicznych w wychowaniu komunikacyjnym dzieci przedszkolnych

Na użytek niniejszego opracowania analiza gestów fonicznych prowadzona była podczas badań przesiewowych, diagnostycznych i terapii logopedycznej z 99 dziećmi w wieku 3–6 lat w jednym z łódzkich przedszkoli we wrześniu–październiku 2017 roku. Podział badanej grupy ze względu na płeć i wiek przedstawiono na wykresie 1.

Wykres 1. Dzieci przedszkolne objęte badaniami (z podziałem na płeć i wiek)

Źródło: opracowanie własne.

W badaniu wzięło udział 99 przedszkolaków: 54 dziewczynki i 45 chłopców, co stanowi 98% dzieci zapisanych do przedszkola. Absencja dwojga dzieci (2%) spowodowana była dłuższą chorobą.

W przedszkolu, w którym prowadzono badania, gabinet przeznaczony do zajęć indywidualnych znajduje się w pewnym oddaleniu od sal zajęciowych, co pozwala na komfortową pracę z pacjentem nad budowaniem relacji, interakcji językowej, korektą artykulacji i in. Logopeda ma również możliwość obserwowania i analizowania zachowań komunikacyjnych dzieci w grupie rówieśniczej podczas codziennych aktywności.

W trakcie czynności diagnostyczno-terapeutycznych prowadzona była obserwacja pacjentów oraz nagrywane próbki mowy, które następnie zostały poddane subiektywnej ocenie odsłuchowej w celu analizy dźwiękowych ruchów mimicznych. W analizowanych zdarzeniach komunikacyjnych dzieci i logopeda wykorzystywali gesty foniczne, które pełniły wiele funkcji, a tym samym

nadawały komunikatom różne znaczenie w postępowaniu logopedycznym. Były to:

1. **Gesty foniczne wyrażające chęć nawiązania i utrzymania kontaktu** – potwierdzające, że relacja zachodzi w interakcji, od chwili rozpoczęcia manifestowania intencji i celu zdarzenia komunikacyjnego, nie zaś tylko od werbalnego przekazywania treści komunikatu; podkreślają znaczenie każdego podmiotu w zdarzeniu komunikacyjnym, często są powiązane z budowaniem uwagi słuchowej, ale też niepewnością dotyczącą reakcji odbiorcy na zagajenie rozmowy, np. gesty interiekcyjne w formie wykrzykników apelatywnych wykorzystywane przez pacjenta podczas powitania: *dzień dobry, dzieńdoberek*;

2. **Gesty foniczne potwierdzające słyszenie komunikatu** – manifestują skupienie uwagi na komunikacie wypowiedzianym przez nadawcę, gotowość do odbioru informacji, motywują do dalszego mówienia; pełnią funkcję zbliżoną do tzw. „reakcji uwagi” [Gordon, 1996], np. gesty zleksykalizowane: *tak, oczywiście*;

3. **Gesty foniczne będące wyrazem dialogicznego słuchania** – natychmiastowe, często improwizowane, są katalizatorem aktywnego działania: stanowią zachętę do kontynuowania wypowiedzi, dowodzą większego otwarcia się na rozmówcę; informują o gotowości do zamiany ról i delegacji autorytetu deontycznego solidarności; nie wyrażają kategoriycznych stwierdzeń czy refleksji nadawcy; swym znaczeniem są pokrewne tzw. „otwieraczom drzwi” [Gordon, 1996], np. gesty śródslowne: *napraawdę?, taak?, ahaaa!*;

4. **Gesty foniczne wyrażające stosunek do komunikatu i/lub podmiotu działań diagnostyczno-terapeutycznych** – foniczna ilustracja lub interpretacja mowy wewnętrznej, refleksji dotyczącej analizowanego problemu i oczekiwań uczestników dialogu, np. gesty międzysłowne w formie pauzy wypełnionej artykułowymi dźwiękami niezleksykalizowanymi: *hm, yhm* bądź nieartykułowymi dźwiękami paralingwistycznymi: westchnienie, sapanie, jęknięcie;

5. **Gesty foniczne wykorzystywane podczas naśladowania dźwięków pozajęzykowych** – naśladowanie czynności prymarnych z wykorzystaniem onomatopei, odtwarzanie naturalnych czynności w przestrzeni orofacjalnej z dużym zaangażowaniem całego ciała, imitowanie dźwięków z otoczenia, np. gesty artykułowane w formie onomatopei: *szur, chlup, brum, ko-ko²*;

6. **Gesty foniczne wykorzystywane w akuzji** – w postępowaniu logopedycznym wizja akustyczna [Blaustein, 2005] budowana jest przy wykorzystaniu wszelkiego rodzaju gestów fonicznych, dzięki którym nadawca oddaje swoje wyobrażenie fikcyjnej postaci i sytuacji, określa też własny stosunek do wyobrażanej rzeczywistości, ożywia tekst, angażując odbiorcę w opowiadaną lub czytaną historię.

² Więcej przykładów różnego typu gestów fonicznych – patrz. Monika Kaźmierczak, *Rodzaje i funkcje gestów fonicznych wykorzystywanych w postępowaniu logopedycznym* [2018].

Analiza interakcji z udziałem dzieci w wieku przedszkolnym potwierdza, że najszerszy repertuar gestów fonicznych naśladowujących i odtwarzających dźwięki pozajęzykowe występuje u najmłodszych, trzyletnich badanych. Po części wynika to z niedostatecznego zasobu słownika czynnego oraz braku umiejętności łączenia elementów językowych w całość, co skłania do posilkowania się gestami, mimiką, wokalizacjami lub elementami sytuacyjnymi podczas interakcji. Niemówienie u trzylatków obserwuje się najczęściej podczas pierwszego spotkania z terapeutą, kiedy zamiast komunikacji dźwiękowej dominuje relacja oparta na „byciu obok” lub „z” logopedą w gabinecie, tj. towarzyszenie dorosłemu podczas jego aktywności i śledzenie wykonywanych czynności. Niemówienie dziecka może być błędnie interpretowane jako brak zainteresowania i reakcji, jednak badania potwierdzają, że milczenie jest elementem znaczącym – często symptomem charakterologicznym, wyrazem komunikowania lub środkiem taktycznym [Śniatkowski, 2002; Dąbska, 1963], choćby oczekiwaniem na wykonanie zadania przez dorosłego. Dzieci młodsze trafnie odczytują także znaczące milczenie logopedy, czas jego trwania wykorzystując na analizę sytuacji komunikacyjnej, przemyślenie pytania (milczenie postwerbalne), formułowanie na nie odpowiedzi (milczenie prewerbalne), na próby zainicjowania kontaktu przy pomocy różnych kodów niejęzykowych lub językowych. Dzieci potrafią też celowo i trafnie zastosować pauzę w zdarzeniu komunikacyjnym, nierzadko wypełniają ją różnego typu środkami ekspresji, manifestując w ten sposób własne emocje i stosunek do sytuacji, w której uczestniczą. Wyraźniejsze, niż u dzieci starszych (5- i 6-letnich), są również pausy namysłu [Śniatkowski, 2002].

Mimo dostrzegalnego w sposobie porozumiewania się dzieci przedszkolnych egocentryzmu, w każdej grupie: trzy-, cztero-, pięcio- i sześciolatków występują gesty foniczne skupiające uwagę nie tylko na własnej osobie, ale będące wyrazem zainteresowania interlokutorem czy przedmiotem rozmowy. Można zaobserwować gesty foniczne w formie niejęzykowej lub o większym stopniu ujęzykowania: gesty przybierające postać ciszy, nieartykułowane, śródslowne, międzysłowne czy interiekcje. W wyniku poszerzania słownika biernego i czynnego oraz doskonalenia umiejętności językowych, w tym narracyjnych, ale również w efekcie zacieśniania więzi z logopedą, dzieci zastępują emblematy i ilustratory komunikatami opartymi na słowie, z wiekiem coraz lepiej opanowują nowe formy zachowań językowych, poszerzają także repertuar regulatorów konwersacji [por. Ekman, Friesen, 1969]. Podczas drugiego i kolejnych „konstruktywnych spotkań” [Babska, Shugar, 1986] z logopedą, kiedy czują się coraz bardziej komfortowo, z powodzeniem stosują gesty foniczne o wyższym stopniu werbalizacji, które już mają w repertuarze językowym. Naśladowują też zachowania logopedy i z czasem zaczynają wykorzystywać nowo poznane gesty foniczne w codziennej komunikacji. Pełen repertuar znaków działających słuchowo chętnie stosują podczas relacjonowania zdarzeń z własnego życia, wcielając się w role podczas opowiadania albo odtwarzania fikcyjnej postaci.

W kontaktach z dziećmi w wieku przedszkolnym dorośli wykorzystują wszelkiego typu gesty foniczne, które stają się elementem dominującego allocentrycznego stylu komunikowania się. Znaki działające słuchowo służą budowaniu relacji, wpływają na skuteczność komunikacji i wzrost motywacji do ćwiczeń logopedycznych, tj. albo zastępują pytania dopingujące, albo kierują uwagę na określone polecenie lub zadanie wymagające opisanie obiektów i ich cech, czyli wzmacniają pytania protokolarne, koncepcyjne lub referujące [Boniecka, 2000]. W interakcji z dziećmi przedszkolnymi dorosły nierzadko celowo stosuje hiperbolizację podczas wykonywania dźwiękowego ruchu mimicznego, by był bardziej wyrazisty i łatwiejszy do odczytania przez dzieci 3–6-letnie.

Podsumowanie

W odróżnieniu od wniosków Elżbiety Lasoty, która stwierdziła, że dzieci przedszkolne „nie używają ani gestów, ani intonacji do regulowania przebiegu konwersacji” [2006, s. 218], prezentowane badania potwierdzają wnioski Barbary Bonieckiej o skutecznym realizowaniu przez dzieci intencji komunikacyjnej także za pomocą elementów prozodycznych [Boniecka, 1995]. Co istotne, w wypowiedziach każdego z badanych łódzkich przedszkolaków wystąpiły gesty foniczne – różnego typu i w różnych funkcjach. Sprawne posługiwanie się przez dzieci w wieku 3–6 lat znakami działającymi słuchowo można dostrzec zarówno w toku indywidualnych spotkań z pacjentem, jak też obserwacji dzieci w grupie rówieśniczej i w kontaktach z dorosłymi – rodzicami/opiekunami, nauczycielami czy innymi pracownikami placówki. Komunikacja „pary przyległej” [Babska, Shugar, 1986] z wykorzystaniem gestów fonicznych przygotowuje do aktywnego udziału dzieci w komunikacji językowej. Nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktu to nauka wchodzenia w role komunikacyjne, manifestowania własnych emocji i odczuć zgodnie z przyjętymi zasadami komunikacji społecznej, ale także uwrażliwianie na subtelne gesty foniczne innych osób.

Chociaż nadużywanie w mowie potocznej elementów niezleksykalizowanych jest objawem niskiej kultury językowej [Steinthal, 1881], którą odznaczają się również młodsze dzieci, świadome wykorzystywanie gestów fonicznych oraz ikonofonicznych podczas diagnozy i terapii logopedycznej pozytywnie wpływa na budowanie relacji osobowej i komunikacyjnej w interakcji. Gesty wyrażające zrozumienie sytuacji czy akceptację niedostatków interlokutora w znaczący sposób niwelują dystans między logopedą a pacjentem, łagodzą negatywne emocje, co wzmacnia chęć podjęcia nowych działań przez dziecko i sprzyja akceptacji kolejnych proponowanych aktywności. Nauka celowego stosowania znaków działających słuchowo zwiększa precyzję pozajęzykowych i werbalnych środków porozumiewania się, pozwala jasno wyrażać stosunek do współ rozmówcy, siebie i zdarzenia komunikacyjnego, co jest ważnym elementem (auto)refleksji

nawet małego pacjenta, ale przede wszystkim świadomego logopedy, który nie traktuje kolejnych etapów postępowania logopedycznego jako zaledwie przekazu informacji czy mechanicznego instruktażu do ćwiczeń. Dialogiczna relacja podmiotów logopedycznych oparta jest między innymi na prawdziwym słuchaniu, wyrażającym się w zaangażowaniu podczas wspólnej obecności, zainteresowaniu rozmową, w chęci zrozumienia intencji komunikacyjnej lub możliwości wsparcia, nauczania się czegoś od odbiorcy.

Do ważnych zadań logopedy należy zatem opanowanie zasad i technik rozmowy terapeutycznej [Motyka, 2011], co wiąże się z koniecznością doskonalenia umiejętności interakcyjnych, niezbędnych przy nawiązaniu relacji, utrzymaniu wzajemnego kontaktu werbalnego i pozasłownego, modyfikowaniu przebiegu rozmowy, negocjowaniu i ustalaniu celów postępowania logopedycznego zgodnie z oczekiwaniami uczestników spotkań, co częściowo jest możliwe również z dziećmi w wieku przedszkolnym. Umiejętności te trzeba nieustannie doskonalić w toku nauki zawodu i codziennej praktyki, by dążyć do świadomego uczestniczenia w interakcji z pacjentem i jego rodzicem, budowania dialogicznej relacji, pomagania dzieciom w opanowywaniu sprawności pragmatycznej, ale też społecznej, sytuacyjnej i systemowej.

Bibliografia

- Babska Zofia, Shugar Grace Wales, 1986, *Idea dwupodmiotowości interakcji dorosły–dziecko w procesie wychowania w pierwszych latach życia*, Lublin.
- Blaustein Leopold, 2005, *Wybór pism estetycznych*, Kraków.
- Bocheński Józef Maria, 1993, *Co to jest autorytet?*, w: tenże, *Logika i filozofia. Wybór pism*, tłum. i oprac. Jan Parys, Warszawa, s. 187–324.
- Bokus Barbara, 1984, *Nawiązywanie interakcji społecznych przez małe dziecko*, Wrocław.
- Boniecka Barbara, 1995, *Pragmatyczne aspekty wypowiedzi dziecięcych*, Lublin.
- Boniecka Barbara, 2000, *Struktura i funkcje pytań w języku polskim*, Lublin.
- Dąmbska Izydora, 1963, *Milczenie jako wyraz i jako wartość*, „Roczniki Filozoficzne”, 1, s. 73–79.
- Ekman Paul, Friesen Wallace V., 1969, *The Repertoire of Nonverbal Behavior Categories, Origins, Usage, and Coding*, „Semiotica”, 1, s. 49–98.
- Gordon Thomas, 1996, *Wychowanie bez porażek w szkole*, Warszawa.
- Grabias Stanisław, 1997, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Grabias Stanisław, 2005, *Interakcja językowa i jej uwarunkowania. Perspektywa lingwistyczna*, w: Jerzy Bartmiński, Urszula Majer-Baranowska (red.), *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*, Lublin, s. 19–44.
- Każmierczak Monika, 2018, *Rodzaje i funkcje gestów fonicznych wykorzystywanych w postępowaniu logopedycznym*, „Logopedia”, nr 47 (1), s. 313–324.
- Klemensiewicz Zenon, 1937, *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej*, Kraków.
- Mayen Józef, 1972, *O stylistyce utworów mówionych*, Wrocław.

- Motyka Marek, 2011, *Rola aktywnego słuchania w komunikacji terapeutycznej z pacjentem*, „Problemy Pielęgniarstwa”, 19 (2), s. 259–265.
- Steinthal Heymann, 1881, *Abriss der Sprachwissenschaft*, t. 1, Berlin.
- Szwajkowska Anita, 2010, *Za gestem fonicznym stoi prozodia*, w: Grażyna Habrajska (red.), *Rozmowy o komunikacji 4. Metodologia i praktyka komunikacji społecznej*, Łask, s. 37–48.
- Śniatkowski Sławomir, 2002, *Milczenie i pauza w gramatyce nadawcy i odbiorcy. Ujęcie lingwo-educacyjne*, Kraków.

Cytowane źródła internetowe

- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli oraz innych form wychowania przedszkolnego*, 2016, <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2016/895/1> [dostęp: 13.11.2017].

Summary

Phonic gestures are a communication tool and a regulator of social relationships, and their meaning depends on the intention of the sender, which is understood in a particular consituation. In speech therapy every subject performs them: a speech therapist, a parent/carer, a patient. The performed research proved that phonic gestures of various kinds are employed very effectively by kindergarten children. Owing to sonic mimic movements, they build their dialogues, shape and perfect communication skills, very effectively communicate with their environment, express themselves in the course of various communication processes based on a word and/or non-standard verbal elements. Learning to consciously apply signs that act audibly is an important part of (self)reflection of a speech therapist who prepares a little patient for the full and active participation in linguistic interaction.